

EVŽEN NEUSTUPNÝ, ARCHEOLOGICKÝ ÚSTAV ČSAV,
PRAHA

PARADIGMATA VE STŘEDOEVROPSKÉM NEOLITU A ENEOLITU

V poslední době se nejen při studiu dějin archeologie, nýbrž i při pokusech o pochopení současného stavu bádání používá stále více pojmu paradigma. Před několika lety jsme pro tentýž pojem použili názvu základní model, pro dosažení jednoty v metodologické terminologii však nyní dáváme přednost názvu „paradigma“. Ke snazší orientaci v následujících odstavcích uvádíme již nyní typický příklad archeologického paradigmatu: je jím např. Kossinnova sídelní archeologie, která je doposud vedoucím paradigmatem pro objasnění středoevropského neolitu a eneolitu, a jejíž vliv se dokonce v posledních dvou desetiletích rozšiřuje i do jiných částí Evropy (např. do Velké Británie).

Pojem paradigmatu v metodologii věd zavedl v roce 1962 T. Kuhn a velmi podrobně jej rozebral v knize „Struktura vědeckých revolucí“. Paradigma je soubor pojmů a postupů představujících modelové problémy, které mají být řešeny určitou vědou, a současně modelová řešení těchto problémů; obojí mají být přijímány celou skupinou vědců. Paradigmata však často zůstávají bez výslovné formulace a většina odborníků je získává kumulativní proces, tj. protagonisté nového paradigmatu staví na starém a to i tehdy, jestliže si toho nejsou vědomi nebo to popírají.

Naše pojetí archeologických paradigmat se poněkud liší od Kuhnova. Oproti tomu autorovi zdůrazňujeme, že v téže době může koexistovat několik paradigmat, která spolu soutěží především z ideologických důvodů. Dále se domníváme, že archeologická paradigmata jsou rozruzněna teritoriálně a chronologicky, neboť závisejí v neposlední řadě na charakteristikách archeologických pramenů. Konečně vidíme změnu paradigmat jako kumulativní proces, tj. protagonisté nového paradigmatu staví na starém a to i tehdy, jestliže si toho nejsou vědomi nebo to popírají.

Proces vzniku nového paradigmatu sestává z několika fází. Nejdříve jsou objevována fakta, která protřečují starému paradigmatu. Následují změny v teorii, které mají za úkol přizpůsobit staré paradigma novým

faktům. Nakonec se ukazuje, že staré paradigma není možno dál přizpůsobovat a je formulováno nové. Toto nové paradigma zpočátku přijímá většina odborníků s nedůvěrou, odporem, posměchem, nebo je prostě ignorují. K přijetí nového paradigmatu nedochází tak, že by někdo prokázal jednoznačně nesprávnost starého, nýbrž obvykle tak, že už se nenajde nikdo, kdo by toto staré byl ochoten obhajovat.

Pojem paradigmát neboli základních modelů (jak jsme je dříve nazývali) vysvětluje velmi dobře teoretický a metodologický pohyb ve výzkumu středoevropského neolitu a eneolitu, jehož jsme v posledních dvaceti letech byli pozorovateli nebo někteří z nás spolutvůrci.

Popíšeme nyní stručně nejběžnější paradigmatata; nemůžeme se zde však zabývat ani jejich podrobnou kritikou a nemůžeme ani sledovat jejich genezi, jejich gnozeologické, ideologické a společensko-psychologické kořeny. Pro konkrétní práci každého z nás je nejdůležitější si uvědomit, že paradigmatata existují a že každý archeolog nutně má nějaké paradigma. Z toho pak vyplývá, že paradigmat je třeba užívat kriticky a vědomě, tedy nikoliv s předpokladem, že jedinou možnou variantou je paradigma, které jsme získali nevědomky nebo mimoděk v důsledku svého profesionálního školení.

Nejobvyklejší paradigma aplikované doposud na středoevropský neolit a eneolit je nepochybně paradigma Gustava Kossinny. Kossinnu jménem spíše proto, že byl formulátorem jeho nejkrajnějších principů, nikoliv proto, že by snad byl jeho prvním nebo jediným tvůrcem. Patří do skupiny historických paradigmat, tj. těch, která jsou odvozena z historie. Výchoziskem je myšlenka, že archeologické prameny svědčí především nebo výlučně o historii jednotlivých pravěkých skupin obyvatelstva — ať už jsou to národy, kmeny nebo nějaké etnické celky. Odtud vyplývá soubor základních otázek a jejich modelových řešení. Jsou to především otázky původu jednotlivých kulturních skupin, jejich kontaktů a migrací. Pozornost je v tomto paradigmatu nutno věnovat především těm příznakům archeologických pramenů, které mohou vypovídat o etnicitě jednotlivých kulturních skupin: tvarům a ornamentům nádob, formám zbraní a ozdob, náboženským zvykům a fyzické antropologii. Nedůležitá je v tomto paradigmatu funkce pravěkých předmětů, ekonomika a společenské zřízení, pokud poznatky z těchto oblastí nepomáhají určit etnicitu. Archeologické kultury jsou odrazem vzájemně víceméně současných etnických skupin. Stratigrafie mezi nimi neprokazuje, že jedna kultura následovala po druhé, nýbrž jednoduše to, že lokalita se stratografií byla postupně osídlena různými etnickými skupinami. Typologická příbuznost dvou kulturních skupin neznamená, že jsou geneticky spojeny, nýbrž že nositelé těchto kulturních skupin byli ve vzájemných kontaktech a kulturně se ovlivňovali. V rámci tohoto paradigmatu není nutno kriticky zkoumat společný výskyt typů různých kultur, neboť takový výskyt se považuje za přirozený důsledek předpokládaného styku různých etnických skupin. Fáze a stupně jednotlivých kultur mohou být v tomto paradigmatu určeny pomocí jejich styků s jinými kulturami: chronologie tak ztrácí svou samostatnost a nezávislost a bývá odvozována z předpokládané historie etnických skupin na daném území. Téměř všechny kulturní skupiny neolitu a eneolitu jsou považovány za současné; v praxi se u zastánců tohoto paradigmatu obvykle

nevyskytuje případ, že by se na tomtéž širším území v jednom časovém období předpokládala jen jedna kultura. Vše je přizpůsobeno obrazu, který romantická historiografie 19. století nabízela pro vysvětlení stavu germánských kmenů v prvním tisíciletí n. l.

Je pochopitelné, že u konkrétních archeologů, kteří používají Kossinovo paradigma, se zpravidla nevyskytuje celý komplex těchto přístupů stejně výrazně. Dnes je prakticky úplně opuštěna Kossinnova myšlenka o určení detailní etnicity neolitických a eneolitických skupin. Nejtěžším dědictvím původního paradigmatu zůstává omezený okruh otázek, zaměřený na určení etnicity (proto se zkoumají především formy nádob, ozdob a nástrojů), nezáměr o celou řadu významných problémů (funkce nástrojů, pravěké zemědělství, studium sídelních areálů, přírodního prostředí, ekonomika vůbec, společenské zřízení aj.). Charakteristická je také metodologická a teoretická bezradnost, neboť důsledné promyšlení základů tohoto paradigmatu vede zpět ke Kossinnovi, který je dnes téměř každému středoevropskému archeologovi nepřijatelný pro ideologickou reakčnost svou i jeho nacistických žáků.

Druhým nejběžnějším paradigmatem pro vysvětlení středoevropského neolitu a eneolitu je paradigma difuzionistické. Patří do skupiny paradigmat odvozených z etnografie, v tomto případě z vídeňské kulturně-historické školy. Tato škola byla otevřeně antievolucionistická a jejím hlavním cílem bylo dokázat, že změna archeologických kultur není důsledkem progresivního vývoje, nýbrž výsledkem rekombinace jednotlivých kulturních prvků, které se difúzí šířily ze svých původních center. V archeologii středoevropského neolitu a eneolitu se toto paradigma projevuje tzv. „vlivologií“ nebo „jihovýchodologií“, tj. redukcí veškeré archeologické problematiky na sledování kulturních vlivů a to zejména vlivů z jihovýchodu. Kossinna odvozoval všechny pokrok ze severu a je třeba říci, že byl důslednější než difuzionisté, neboť jasně formuloval mechanismus, kterým se tento nordický pokrok podle jeho názoru šířil (migrace etnik). V difuzionistickém paradigmatu se zpravidla o mechanismech difuze neuvažuje: difuze je chápána jako mystický proces, který nepotřebuje dalšího vysvětlení.

Třetím paradigmatem, které se v poslední době užívá k interpretaci středoevropského neolitu a eneolitu jen zřídka je skandinávské evolucionistické paradigma. Je odvozeno především z přírodních věd, zejména z darwinismu, a také ono velmi silně redukuje okruh otázek archeologií kladených a okruh možných řešení. V podstatě sleduje vývoj jednotlivých archeologických předmětů — typů a jeho hlavním zájmem a často i cílem je relativní chronologie. Toto paradigma dosud ovládá archeologii středoevropské doby bronzové a je pozoruhodné, že pro předcházející období pravěku je aplikováno tak málo. Používá se však běžně ve Skandinávii a v poslední době také v Holandsku.

Je zajímavé pozorovat, jak se výběr paradigmat a v důsledku toho i předpokládaný obraz pravěku často shoduje s moderními dějinami tohoto národa, jehož příslušníci tento obraz vytvářejí. Jestliže poněkud odhlédneme od střední Evropy, pak můžeme konstatovat, že např. v paradigmatech mnoha anglických prehistoriků se nápadně často objevují vojenské okupace překrývající domácí osídlení, změny v ideologii se vysvětlují půso-

bením misionářů, změny v materiální kultuře dálkovým obchodem. Předpokládají se obrovské civilizační rozdíly mezi Evropou a Předním Východem. V pracích švédských archeologů, jejichž moderní dějiny probíhaly bez velkých otřesů, pozorujeme jednoznačnou tendenci vysvětlovat pravěk pomocí evolucionistického paradigmatu. V nápadném protikladu k tomu stojí tradiční názory středoevropských archeologů: zde je problematika naplněna válkami, invazemi, přesuny obyvatelstva, potlačení domáckého osídlení vetřelci apod. U některých archeologů je velmi silná myšlenka, že v pravěku střední Evropy nemohlo vzniknout nic cenného nebo originálního: vše přišlo odjinud, přetrvávala maximálně biologická podstata osídlení.

Uvedená tři základní paradigmatata ovládala v druhé čtvrtině dvacátého století práce těch profesionálních archeologů, kteří se zabývali studiem neolitu a eneolitu ve střední Evropě. Po druhé světové válce však u většiny archeologů došlo k určitému rozkolísání paradigmat, způsobenému především krachem německé archeologie. Kossinnovo paradigma bylo kritizováno, zbaveno extrémních forem, přesto však zůstávalo vedoucím interpretačním modelem. Zpravidla eklektickým způsobem připojovali jednotliví archeologové prvky paradigmatu difuzionistického a evolucionistického. Již tyto skutečnosti svědčí o tom, že docházelo ke krizi. Vyskytly se pokusy vytvořit archeologii bez paradigmatu, tzv. archeologii postavenou výlučně na archeologických nálezech. Tyto pokusy byly ovšem neúspěšné, neboť žádná věda nemůže zůstat bez nějakého paradigmatu.

V úvodních odstavcích jsme se zmínili o tom, že krize paradigmatu začíná vždy objevem faktů, které jsou s ním v rozporu. Ve středoevropském neolitu a eneolitu to byla nejdříve relativní chronologie. Je třeba jmenovat především Vladimíra Milojčiče, C. J. Beckera a Gerharda Mildembergera, kteří měli největší význam při rozkolísání starých představ o relativní chronologii středoevropských a jihoskandinávských kultur. Ukázali na to, že řada kultur, které podle dřívějších názorů měly reprezentovat vzájemně současná etnika následovaly jedna po druhé. Zásluhy těchto autorů nezmenšuje skutečnost, že v podstatě zůstali ve starých paradigmattech.

Na ně navázaly zejména práce československých archeologů, kteří znovuobjevili starší domácí autory, zvláště Jaroslava Palliardiho a Jana Axamita. Tito znamenití amatérští archeologové nebyli poznamenáni profesionálními paradigmaty první poloviny století a mohli proto nové archeologické generaci přinést více než jejich akademičtí kolegové. Velký vliv nepochybně měla výuka marxistické filozofie na vysokých školách; prakticky celá mladá generace československých archeologů prošla touto výukou a byli jí hluboce ovlivněni při tvorbě svých „osobních“ paradigmat. Podobně tomu bylo i v jiných zemích východní části střední Evropy.

Eneolit byl v padesátých letech definitivně uznán za dlouhé časové období, rozdělen do dvou základních fází a v roce 1956 přistoupeno k jeho první detailní periodizaci. Byla vypracována vnitřní chronologie celé řady významných kultur: kultury se šňůrovou keramikou, kultury volutové, nálevkovitých pohárů, badenské a dalších. Byla potvrzena rámcová správnost vnitřní chronologie lengyelské kultury podle Jaroslava Palliardiho a Františka Vildomce a vytvořeno její časové schéma v Karpatské kotlině. Pošití badatelé, zejména z krakovského centra, navázali úspěšně vnitřní

periodizací kultury volutové, badenské, šňůrové a lengyelské. Také v Německu bylo v tomto směru dosaženo pokroků aplikací československých výsledků (keramika volutová, vypichaná, šňůrová) a samostatně rozříděny další kultury (např. michelsberská). V Holandsku vznikla nezávisle cenná chronologická schemata.

Současně s vnitřními periodizacemi jednotlivých kultur se přitom stále prohlubovala celková periodizace neolitu a eneolitu a celé toto období se členilo na větší a větší množství časových úseků o nichž se stávalo zřejmým, že následují jeden po druhém. Tak byla neustále objevována nová a nová fakta svědčící o tom, že pravěké kultury nacházené na jednom území reprezentují převážně vývojové stupně jedné nebo několika málo kultur a nikoliv různá etnika, žijící současně vedle sebe. Je možno říci, že posledních dvacet let je období, kdy Kossinnovo paradigma ustupuje krok za krokem z jedné oblasti do druhé, která není dosud dobře známa; jakmile je však poznána, musí toto paradigma ustoupit dále — zpravidla tam, kde stav pramenů nebo zpracování doposud nedovolují jednoznačné řešení. Je nutno připustit — a je možno to očekávat už z Kuhnovy teorie — že staré paradigma se stále drží houževnatě a zdaleka není poraženo.

Pro středoevropské poměry je charakteristické, že teprve v několika posledních letech se ve větším měřítku začíná používat radiokarbonových dat, která ovšem mají rovněž destruktivní účinek na Kossinnovo paradigma. Radiokarbonová data však současně destruují i paradigma difuzionistické. Ukazují totiž zcela jasně, že tytéž kulturní jevy se zpravidla objevují na obrovských plochách současně. Tak např. bronzová i měděná metalurgie se objevují na Balkáně a v Karpatské kotlině ve stejné době jako ve východostředomořských civilizacích. Rovněž takové významné objevy jako je pluh nebo vůz jsou ve střední Evropě stejně staré, ne-li starší než ve Středomoří. Jestliže je daný jev všude dobře datován, nelze zpravidla objektivně určit směr předpokládané difúze (např. nejstarší volutová keramika, počátky šňůrových kultur). Vzniká tedy otázka nezávislého konvergentního vývoje archeologických struktur na různých územích.

V posledních dvaceti letech došlo k bádání o středoevropském neolitu a eneolitu k použití výsledků některých přírodovědných disciplín. Relativně na ústupu byla fyzická antropologie, která jediná byla přítomná v Kossinnově paradigmatu. Poměrně nejlepší výsledky poskytly spektrální analýzy měděných předmětů z eneolitu. Přispěly ke krizi difuzionistického paradigmatu tím, že jasně prokázaly středoevropský původ mnoha měděných předmětů. Primitivnost statistického zpracování výsledků analýz však zatím nedovoluje těchto důležitých pramenů plně využít. Velmi mnoho úsilí a práce bylo věnováno určování kostí z pravěkých sídlišť. V tomto oboru bylo vykonáno mnoho, avšak výsledky nebyly doposud integrovány do celkového obrazu doby: ve většině prací o neolitu a eneolitu zůstávají nesouvisejícími přívěsky. Totéž platí o botanice. Zde významně působí ještě fakt, že většina výzkumů se stále provádí technikami, které byly moderní na počátku století a které většinu rostlinných zbytků včetně pylu ničí. Hojně bylo aplikováno určování uhlíků. Opět se zde však setkáváme s již známým jevem: archeologové výsledků dosažených botaniky nevyužívají, neboť neodpovídají na hlavní otázky dožívajících paradigmat. Také velmi cenné analýzy nálezů obilnin zůstávají většinou

nevyužity. Z jiných přírodovědných metod bylo v Německu započato s rozborem hlín, zatím však je tento obor v počátcích.

U poznatků přírodovědných disciplin jsme se zastavili proto, abychom mohli konstatovat, jak bádání o neolitu a eneolitu střední Evropy je v tomto směru podvyživeno. Z hlediska klasických archeologických metod v rámci starých paradigmat patří střední Evropa nepochybně k nejlépe prozkoumaným částem světa. Z hlediska moderních metod je však na jednom z posledních míst. Řada významných metod je aplikována jen jednotlivci a i to jen příležitostně — např. určování pracovních stop na nástrojích. Některé další metody sice praktikovány jsou, avšak v rozměrech, které naprosto neodpovídají významu střední Evropy pro pochopení pravěku lidstva. Sem patří např. radiokarbonové datování. Vzorčky z východní části střední Evropy jsou datovány jen příležitostně a ojediněle, neboť jediná laboratoř, která zde do loňského roku rutinně pracovala — laboratoř berlínská — měřila převážně vzorky ze severního Balkánu. Nelze také opomenout, že ani další moderních metod, tzv. metody matematické, se bádání o neolitu a eneolitu střední Evropy téměř úplně vyhnuly.

Vysvětlení tohoto neutěšeného stavu je dosti zřejmé. Pod tlakem světové archeologie byly sice některé pokrokové metody zavedeny, zůstaly však v podstatě na okraji zájmu archeologů, neboť nijak neodpovídaly na hlavní otázky dvou základních přžívajících paradigmat: Kossinnova a difuzionistického. Naopak, alespoň některé z nich prohlubovaly krizi těchto paradigmat (zejména metody datovací).

Tradiční paradigmata jsou nepochybně v hluboké krizi a nemohou přinést nic podstatně nového. Je třeba zdůraznit, že tato krize nepřišla do střední Evropy zvenčí (není aplikací tzv. „nové archeologie“), nýbrž narůstala zde několik desetiletí na domácím základě. Jaké jsou v takové situaci perspektivy středoevropského bádání o neolitu a eneolitu? Nepochybně leží směrem ke konstrukci nového paradigmatu. Svoje osobní názory na tento problém jsme vyložili na jiných místech, zejména ve studii „K počátkům patriarchátu ve střední Evropě“. Existuje mnoho možných řešení, která jsou příbuzná našemu. Je ovšem třeba, aby se středoevropská archeologie ohlížela směrem k současným centrům moderního archeologického myšlení, která leží zejména v Sovětském Svazu, v Anglii a ve Spojených státech. Prakticky všechny moderní směry vycházejí alespoň částečně z marxismu: u sovětské školy je návaznost přímá, u anglické jde o ovlivnění zprostředkované pracemi V. G. Childa; americká škola Binfordova se přímo odvolává na sovětské práce z dvacátých a třicátých let a kromě toho má velmi úzký vztah k antropologii Leslieho Whitea, který je pokračovatelem L. H. Morgana. Tradičním směrem, tj. k archeologii v západní části střední Evropy, se dnes nelze ohlížet.

V úvodu jsme se zmínili o tom, že proces vzniku nových paradigmat je kumulativní proces. To znamená, že je nutno navazovat na všechno pozitivní, čeho dosavadní bádání dosáhlo. Všechna paradigmata, o nichž jsme se stručně zmínili, i ta, o nichž jsme nemluvili, mají svoje pozitivní stránky a znamenají cenné kroky v našem poznání pravěku. Do velké míry jsou vytvořeny předpoklady pro rychlý postup vpřed — je to mimo jiné řada výzkumů, které se již delší dobu provádějí komplexně, tj. se snahou o využití všech moderních metod.

Cílem našeho zamyšlení bylo upozornit na to, že archeologická paradigmatata existují a že jsme jimi všichni do velké míry vázáni. Nepochybně ovlivňují podstatným způsobem naši práci. Dávají nám otázky, které řešíme a jiné otázky potlačují nebo staví do pozadí. Dávají nám modely k řešení těchto otázek. Již jen tím, že si tyto skutečnosti uvědomíme, dostáváme se na cestu k hlubšímu pochopení pravěku.*

ПАРАДИГМЫ В СРЕДНЕЕВРОПЕЙСКОМ НЕОЛИТЕ И ЭНЕОЛИТЕ

Доклад Е. Неуступного основан на материале более объемной работы „Paradigm lost“, которая будет издана (с указанием библиографии) в журнале „Palaeohistorica“ в Groningen. Автор статьи занимается объяснением основных моделей — парадигм среднеевропейской археологии. Эти парадигмы (понятие ввел в употребление в 1962 году Т. Kuhn) представляют совокупность идей и методов, являющихся модельными проблемами определенной науки и одновременно модельными решениями этих проблем.

Автор подчеркивает возможность сосуществования нескольких парадигм, соревнующихся между собой прежде всего в области идеологии и предполагает их территориальное и хронологическое различие. Развитие парадигм он понимает как процесс накопления (протогонисты новой парадигмы строят свою теорию на старой, хотя они часто и не замечают этого).

Далее формулируются три самые обычные парадигмы в понятии среднеевропейского неолита и энеолита.

Самой обычной (до сих пор действительной) парадигмой среднеевропейского неолита является парадигма Г. Коссины. Его исходным пунктом является мысль, что археологические источники свидетельствуют об истории отдельных этнических групп населения (народов, племен, этнических групп); основной комплекс вопросов этой парадигмы представляет вопросы происхождения отдельных культурных групп, их контактов и их миграций. Хронология в этом случае теряет свое значение. На той же самой более широкой территории предполагается в течение одного периода существование больше одной культуры. Первоначальная крайняя формулировка Коссины „селищная археология“, конечно, в настоящее время для каждого среднеевропейского археолога из-за своей реакционности не приемлема.

Второй обычной парадигмой является дифузионистическая парадигма, выведенная из венской этнографической, культурно-исторической школы. Сущностью понимания этой антиэволюционистической модели является объяснение изменений археологических культур в качестве рекомбинации отдельных культурных элементов, распространявшихся из своих первоначальных центров. Эта парадигма проявляется в средней Европе как теория влияний, в частности, влияний с юго-востока.

Редко употребляется третья — скандинавская эволюционистическая парадигма. Она выведена из дарвинизма и ее главным интересом, а часто и целью, является относительная хронология. Она владеет, в частности, археологией среднеевропейского бронзового века.

После второй мировой войны произошли определенные колебания парадигм. Результаты новых исследований, применение естественнонаучных экспертиз, формулировка радиоуглеродной хронологии и т. д. являются причиной общего отступления от парадигмы Коссины, а также кризисом дифузионистической парадигмы. Непосредственное применение прогрессивной методики не могло стать до сих пор поводом для возникновения новой, более совершенной парадигмы. Среднеевропейской архео-

* Příslušná literatura je citována v článku „Paradigm lost“, který vychází v časopise Palaeohistoria (Groningen).

логии следует учитывать достижения современных центров археологического исследования, напр. в Советском Союзе, в Англии и в США. Все значительные современные направления в археологии практически исходят из теории марксизма (прямо, или хотя бы опосредствованно).

Перевел Алеш Бранднер

PARADIGMATA IM MITTELEUROPÄISCHEN NEOLITHIKUM UND ÄNEOLITHIKUM

Das Referat E. Neustupnýs bezieht seinen Stoff aus der grösseren Arbeit „Paradigm lost“, die (samt der einschlägigen Literatur) in der Zeitschrift *Palaeohistorica* in Groningen erscheinen wird. Der Autor befaßt sich mit der Darstellung von Grundmodellen – Paradigmata der mitteleuropäischen Urgeschichte. Diese Paradigmata (diesen Begriff führte i. J. 1962 T. Kuhn ein) repräsentieren Komplexe von Gedanken und Verfahren, die Modellprobleme einer bestimmten Wissenschaft und gleichzeitig Modelllösungen dieser Probleme darstellen.

Der Autor betont die Möglichkeit der Koexistenz einiger Paradigmata, die untereinander vor allem in der ideologischen Ebene wetteifern, und nimmt eine territoriale und chronologische Unterscheidung der Paradigmata vor. Er faßt die Entwicklung der Paradigmata als kumulativen Prozeß auf (die Protagonisten des neuen Paradigmas bauen auf dem alten auf, ohne sich dessen oft bewußt zu sein).

Ferner werden die drei üblichsten Paradigmata des Begriffes des mitteleuropäischen Neolithikums und Äneolithikums formuliert.

Das gängigste bisher gültige Paradigma des mitteleuropäischen Neolithikums und Äneolithikums ist das Paradigma G. Kossinnas. Es geht von dem Gedanken aus, daß die archäologischen Quellen von der Geschichte der einzelnen urzeitlichen Bevölkerungsgruppen (Völkern, Stämmen, ethnischen Komplexen) zeugen, der grundlegende Fragenkomplex dieses Paradigmas besteht aus Fragen nach der Herkunft der einzelnen Kulturgruppen, ihrer Kontakte und Migrationen. Die Chronologie verliert in diesem Fall an Bedeutung. Auf demselben weitergefaßten Territorium wird in einem Zeitabschnitt durchwegs die Existenz mehrerer Kulturen vorausgesetzt. Die ursprünglichen extremen Formulierungen der Siedlungsarchäologie Kossinnas sind allerdings heute für jeden mitteleuropäischen Archäologen wegen ihrer reaktionären Ideologie unannehmbar.

Das zweite übliche Paradigma ist das diffusionistische Paradigma, das von der Wiener ethnographischen, kulturgeschichtlichen Schule abgeleitet wurde. Wesen der Auffassung dieses antievolutionistischen Modells ist die Darstellung der Veränderungen der archäologischen Kulturen als Rekombination einzelner Kulturelemente, die sich durch Diffusion von ihren ursprünglichen Zentren ausbreiteten. Dieses Paradigma äussert sich in Mitteleuropa in einer „Einflusslehre“ oder „Südostlehre“.

Selten verwendet man das dritte, das skandinavische evolutionistische Paradigma. Es ist vom Darwinismus abgeleitet, und sein Hauptinteresse, ja sogar oft sein Hauptziel ist die relative Chronologie. Dieses Paradigma beherrscht insbesondere die Archäologie der mitteleuropäischen Bronzezeit.

Nach dem Zweiten Weltkrieg gerieten die Paradigma gewissermaßen ins Wanken. Die Ergebnisse neuer Ausgrabungen, die Heranziehung naturwissenschaftlicher Expertisen, die Formulierung der Radiokarbonchronologie usw., bewirken einen allgemeinen Rückgang der Paradigmas Kossinnas und auch eine Krise des diffusionistischen Paradigmas. Die unzulängliche Ausnützung einer progressiven Methodik führte aber noch nicht zur Schaffung eines neuen, vollkommeneren Paradigmas. Die mitteleuropäische Archäologie wird sich in den gegenwärtigen Zentren archäologischen Denkens, d. h. in der Sowjetunion, in England und in den USA, umsehen müssen. Alle bedeutenden modernen Richtungen in der Archäologie nehmen praktisch ihren Ausgang vom Marxismus, sei es direkt oder wenigstens mittelbar.

Übersetzt von Dr. Alfons Hubala